

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЖИТТЄВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЮДЕЙ ТРЕТЬОГО ВІКУ

У статті розкрито сутність соціально-педагогічної підтримки, визначені умови, що забезпечують її ефективність щодо підвищення якості життя, проаналізовано вплив соціально-педагогічної підтримки на відновлення життєвого потенціалу людей третього віку.

Ключові слова: геронтоосвіта, життєвий потенціал, люди третього віку, соціально-педагогічна підтримка, якість життя.

Як відомо, однією з найважливіших передумов розвитку суспільства, а також носієм суспільних зв'язків є демографічний фактор. За останні пів століття завдяки культурним, медичним, соціальним загальноосвітнім досягненням розвинулося унікальне прогресуюче явище – демографічна старість – збільшення абсолютної і відносної кількості людей похилого віку в загальній структурі населення.

Оскільки вчені говорять про незворотність процесу входження до третього віку (віку похилих), у більшості країн виник ряд економічних, медичних, соціальних проблем, що провокують різномірні зміни в суспільстві. Зважаючи на це, перед установами соціального захисту населення будь-якої країни, в тому числі й України, стоїть завдання не лише створити умови для гідного життя літніх людей, але й встановити гармонійні стосунки з соціальним оточенням, розширити можливості соціальної комунікації, соціальної активності громадян третього віку. На сьогодні діяльність соціальних служб нашої країни носить переважно характер опіки, мало орієнтований на використання власних резервних можливостей старшого покоління. Тому особливого значення в роботі з літніми людьми набуває педагогічний компонент, який полягає у формуванні нового соціального досвіду, позитивної мотивації та активізації життєвих сил.

Вирішення поставленого завдання можливе у рамках соціально-педагогічної роботи з цією демографічною групою шляхом впровадження в практику діяльності відповідних служб ефективних форм і методів комплексної підтримки людей третього віку, яка “не лише додасть років до життя, але й життя до років” [7]. Впровадження саме соціально-педагогічної підтримки старшого покоління активізує можливості в рішенні життєвих проблем, допоможе реально включитися до соціальних взаємозв'язків, сприяючи позитивній соціалізації даної групи населення.

Проблеми людей похилого віку розглядаються зарубіжними і вітчизняними науковцями як в соціологічній площині (В. Бочаров, Р. Вебер, О. Дмитрієв, Р. Куличенко, І. Липський, В. Никитін, М. Олександрова, Е. Фромм, Т. Шибутані, В. Шапіро, Л. Шилова та ін.), так і в педагогічній (О. Агапова, С. Арена, А. Гекен, Ж. Георгокова, О. Гордієнко, В. Клафкін, Х. Клінгенбергер, Г. Ключарев, С. Медич, Г. Сітман, Е. Соколовська та ін.). Утім, аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми свідчить про те, що в сучасній науці досить ґрунтовно вивчено лише окремі аспекти соціальної підтримки літніх громадян. Стан прак-

тики щодо педагогічної підтримки людей третього віку вказує на недостатність досліджень даної проблематики, перш за все, у вітчизняній науці.

Метою статті є визначення поняття соціально-педагогічної підтримки, умов, що забезпечують її ефективність щодо підвищення якості життя, аналіз впливу соціально-педагогічної підтримки на відновлення життєвого потенціалу людей третього віку.

На сьогодні динаміка змін населення характеризується наступними показниками: чисельність, вікова та статевая структура населення, сімейна, етнічна, освітня структура. Дані показники фіксуються, аналізуються і, за можливістю, контролюються та коригуються, але визначальним показником є природний рух населення, що являє собою співвідношення народження і смертей на конкретній території.

Людство серйозно замислилося над проблемою старіння населення у 1959 році, коли експерти відділу демографії ООН визначили 65 років як вік нижньої межі старості. На думку англійського демографа Дж. Сандберга, який визначив вікову шкалу за трьома групами (від народження – до 15 років, 15–59 років, після 60 років), якщо до першої буде належати менше 30%, а до третьої – більше 15%, населення вважається старим. Вже на початку XXI ст. у країнах європейського союзу проживало 372 млн чоловік, з них 57 млн (15%) склали люди у віці 65 років і старше, що вказує на досить глибоку демографічну старість населення. А в цілому зараз у світі близько 600 мільйонів людей перетнули рубіж 60 років і до 2050 р. їх буде близько 2 мільярдів, тобто щомісяця понад мільйон жителів планети переступають поріг свого 60-річчя.

Відтак, демографічна політика європейських країн (до яких входить і наша “найстаріша” держава, бо займає 11-те місце за рейтингом старіння у світі) повинна реагувати і впливати на позитивні зміни у бажаному для суспільства напрямку. Це, насамперед, увага до економічних, адміністративно-юридичних та соціально-психологічних напрямків життя населення. Занепокоєність соціальними наслідками призвело до організації у 1982 р. Всесвітньої Асамблеї ООН з питань старіння, на якій були розроблені рекомендації у наступних сферах:

- контролю харчування та збереження здоров'я;
- захисту людей похилого віку як споживачів;
- родинних стосунків;
- житла та навколишнього середовища;
- соціального забезпечення;
- забезпечення прибутку та занятості;
- освіти.

Такі координати у соціально-геронтологічній політиці європейських країн вказали на необхідність розробки державних програм у зазначених сферах і дали можливість збудувати стратегію організації гідного життя людей похилого віку. На 2-й Всесвітній Асамблеї з питань старіння Генеральний секретар Кофі Аннан зазначив: “...незмінною залишилася загальна мета – створити суспільство для людей будь-якого віку”, таким чином питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участі в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння [3].

У цьому важливому документі визначено, перш за все, зміст соціальної підтримки, а також, стратегію, спрямовану на трансформацію старіння із загрози розвитку суспільства на його рушійну силу.

Соціальна підтримка є видом соціального захисту. *Соціальна підтримка* в широкому значенні – це форма вираження соціальної політики держави, спрямована на надання соціальної допомоги нужденним громадянам.

Держава об'єктивно зацікавлена в підтримці соціально вразливих верств населення з кількох причин:

- 1) держава, що проголосила себе цивілізованою, зобов'язана, згідно Загальної Декларації прав людини, “забезпечити населенню гідний рівень життя”;
- 2) всяка держава зацікавлена в розширеному відтворенні кваліфікованої робочої сили;
- 3) соціально-економічна підтримка незаможних стимулює економічний стан різних груп і верств населення, тим самим, знижуючи соціальну напругу в суспільстві [4].

Україна не залишається осторонь, і на сьогодні, задля соціальної підтримки, насамперед, людей похилого віку, шляхом забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяють їм жити на задовільному рівні, брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті; забезпечення інформації про послуги і програми, які існують для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами, створено систему законодавства щодо соціального захисту вказаної групи [2].

Сприяння подовженню повноцінного, змістовно наповненого, самостійного життя висвітлено в законодавчих актах, де значна увага приділяється особам похилого віку з числа ветеранів війни та дітей війни, життєзабезпечення яких підтримується системою пільг та компенсацій. (Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, Закон України “Про соціальні послуги”) [6].

Закон України “Про житловий фонд соціального призначення” та постанов Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів” від 31.01.2007 р. № 76 сприяють забезпеченню умов щодо самостійного, незалежного проживання осіб похилого віку [5].

Як і будь-який процес, соціальна підтримка людей похилого віку має свої принципи, серед яких найголовніші: незалежність, забезпечення гідного й безпечного способу життя, підтримка з боку сім'ї, громади й суспільства, участь у суспільному житті, можливість створювати асоціації осіб похилого віку, доступ до соціальних і правових послуг, до можливостей суспільства в сфері освіти, культури, духовного життя й відпочинку, реалізація внутрішнього потенціалу. Їх дотримання дає можливість довше залишатися повноцінними членами суспільства, дозволяє забезпечити відповідну якість *життя особистості* – ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, що визначається порівнянням фактичного рівня задоволення потреб із базовим.

Забезпечення якості життя у будь-якому віці, крім економічно-соціальної складової, включає і задоволення духовних потреб, у тому числі, потребу в освіті. Належно організована освіта людей третього віку виступає не тільки дієвим засобом соціальної підтримки і психологічної стабільності, а й способом інтеграції до комунікативного і культурного простору, спрямованим на самореаліза-

цію особистості. Дослідження особливостей організації навчання та дозвілля, результатів впливу освітнього процесу на фізичне та психічне здоров'я літніх людей, їх душевний стан дозволяють говорити про незаперечний позитивний вплив освіти протягом життя на особистість, а відтак і на потенціал будь-якого суспільства в цілому.

Входження до освітнього простору людей третього віку, нерідко після десятиліть перерви – процес складний, у якому не обійтися без супроводу, допомоги, підтримки. *Педагогічну підтримку* можна визначити як діяльність педагога, спрямовану на забезпечення сприятливих умов для виявлення й розвитку потенційних можливостей та самореалізації особистості.

Педагогічна підтримка розглядається як багатовимірний процес, сконцентрований на позитивних сторонах особистості, що сприяє зміцненню віри в себе та свої можливості, створює сприятливі умови для розвитку і резистентності літніх людей щодо негативних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Широка інтерпретація поняття педагогічної підтримки пов'язана зі створенням сприятливих умов і середовища для розкриття, розвитку, реалізації потенційних здібностей та можливостей громадян похилого віку, з актуалізацією їх внутрішніх сил для подальшої самореалізації чи саморозвитку. У вузькому розумінні педагогічна підтримка ототожнюється з допомогою і підтримкою щодо можливих проблем в навчанні, дозвіллі, міжособистісній комунікації, збереженні здоров'я, самовизначенні в різних аспектах життєдіяльності. Головна ідея: життєвий потенціал літніх людей підвищуватиметься, якщо педагогічна підтримка забезпечить нові позитивні особистісні смисли, збереження людської гідності, особистісний розвиток і зростання, інтегрованість й адаптацію до суспільного життя.

Серед умов, що забезпечують ефективність педагогічної підтримки в підвищенні якості життя та підвищенні життєвого потенціалу людей третього віку слід, насамперед, зазначити:

- самовизначення людини в нових видах діяльності шляхом розширення сфери інтересів, набуття нових знань в процесі навчання та самоосвіти;
- гнучкість в побудові та коригуванні процесу навчання на основі “особистісних смислів”, самопочуття, інтересів і потреб літніх людей;
- реалізація в процесі навчання духовних і матеріальних потреб “літніх студентів” з урахуванням природної, соціальної, культурної складових;
- організація процесу навчання на основі суб'єкт-суб'єктних взаємодій педагога зі “студентами третього віку”, що припускає трансформацію процесу навчання в співпрацю, використання активних методів навчання і способів підтримувальної взаємодії;
- активне включення літньої людини до творчого простору як особливо значущому виду діяльності, що актуалізує прагнення до розвитку, самовдосконалення, самореалізації, пізнання нового;
- підтримка індивідуальної траєкторії освіти, розвитку і самозмін “літніх студентів”;
- створення сприятливої атмосфери підтримувальної взаємодії усередині освітнього простору на основі свободи вибору міри своєї комунікативної участі в загальному процесі навчання чи занятті різними видами мистецтва.

Від реалізації даних умов на пряму залежить потенціал громадян похилого віку, який розглядається як можливість, здатність людини жити внутрішньо багатше, ефективно, продуктивно взаємодіяти з оточенням, успішно рости і розвиватися. До особистісного потенціалу входить здоров'я (фізичне, психічне, душевне, психологічне), смислове наповнення життя (інтереси і стимули, сенс життя, улюблена справа), інтелект загальний та емоційний.

Те або інше поєднання цих внутрішніх складових дають такі зовнішні показники, як: внутрішня культура, внутрішня свобода, добровільна відповідальність, любов до людей, світу, до себе, позитивна енергетика, навички і життєві стратегії, бачення перспектив.

Таким чином, аналіз ситуації щодо підтримки людей третього віку показав, що при формуванні соціальної політики необхідно враховувати такі особливості становища пенсіонерів в нинішній ситуації, як: різке зниження соціального статусу і низька мобільність пенсіонерів, феномен соціальної смерті; соціально-психологічна гендерна нерівність; прийняття більшістю пенсіонерів пасивної життєвої позиції і неприйняття змін, що сталися в суспільстві. Ці обставини вимагають глибокої роботи по формуванню, насамперед, позитивного образу літньої людини. І допомогти у реалізації життєвого потенціалу має саме *соціально-педагогічна підтримка* - процес, що створює умови для позитивної соціалізації громадян третього віку, включаючи: організацію соціального досвіду, освіти, індивідуальну допомогу, тим самим активізуючи власні можливості людини в рішенні соціальних проблем.

Здатність до рішення власних життєвих питань, активність у взаємодії з середовищем формується завдяки комплексу методів і засобів професійної чи непрофесійної діяльності, яка спрямована на посилення суб'єктності літньої людини і розглядається як технологія соціально-педагогічної підтримки, що полягає в сукупності можливостей задоволення потреб, захищеності, повноцінному соціальному функціонуванні, а також в активізації життєвого потенціалу. Технологіями соціально-педагогічної підтримки літніх громадян виступають, насамперед: соціальна допомога, реабілітація, адаптація, профілактика, консультування, терапія, геронтоосвіта. Мета останньої – соціальний вплив на особистість при підготовці її до старості, виявлення потенційних ресурсів для розвитку та саморозвитку, соціалізації, інтеграції до суспільного життя для активної, продуктивної компетентної діяльності в інтересах особистості, суспільства, держави [1].

Саме геронтоосвіта, як технологія соціально-педагогічної підтримки зазначеної вікової групи, покликана задовольнити очікування, соціокультурні потреби і є цінністю, що має особистісний ефект (участь в освітньому процесі робить життя людини більш наповненим, різноманітним, цікавим, дозволяє уникнути соціальної ізоляції, розширює соціальні стосунки, забезпечує почуття потрібності, включення до соціальної діяльності).

Висновки. Таким чином, якість життя і життєвий потенціал людей третього віку залежить від міри суб'єктивної життєвої задоволеності реалізацією своїх матеріальних і духовних потреб, що проявляється в позитивному внутрішньому самопочутті, невід'ємною частиною якого є нові позитивні особистісні переживання, враження, сенси в новій соціальній ситуації, збереження людської гідності, інтегрованість до громадського життя.

Саме соціально-педагогічна підтримка допоможе адаптуватися до складного вікового етапу, засвоїти новий соціальний досвід, зняти протиріччя “хочу – можу”, розкрити внутрішній духовний потенціал, допомогти відчувати власну значимість, цінність та повноцінність буття, щастя.

Оскільки бажаною умовою соціалізації літніх громадян є їх включення в освітній простір, як в особистісно значиму діяльність, що актуалізує життєвий потенціал до розвитку, самовдосконалення, самореалізації, пізнання нового, продуктивної творчості, успіх процесу навчання полягає в його організації на основі особистісно орієнтованих суб’єкт-суб’єктних взаємодій педагога і “студентів третього віку”, що припускає трансформацію процесу навчання в співпрацю, використання полілогу, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, методик підтримувальної взаємодії, освітніх програм, спрямованих на підвищення соціальної компетентності.

Розглянутий аспект не вичерпує питання педагогічної підтримки життєвого потенціалу людей третього віку. Перспективним у даному напрямку може бути вивчення та аналіз зарубіжного досвіду щодо розвитку системи геронтоосвіти, а також дослідження ефективності підходів, методів, технологій організації навчального процесу літніх людей.

Список використаної літератури

1. Анисимова О.П. Обучение пожилых людей как перспективное направление обучения взрослых / О.П. Анисимова. – М. : СевКавГТУ, 2006. – 85 с.
2. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. – Київ : Знання, 2005. – 381 с.
3. Мадридский международный план действий по проблемам старения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/documen>.
4. Попов С.Г. Социальный менеджмент / С.Г. Попов. – М. : Ось-89, 2009. – 160 с.
5. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Ін Юре, 2006. – 496 с.
6. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку / Б. Стичинський // Право України. – 2002. – № 6. – С. 87.
7. Чеботарев Д.Ф. Геронтология и гериатрия / Д.Ф. Чеботарев. – М. : Знание, 1984. – 64 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Облес И.И. Социально-педагогическая поддержка реализации жизненного потенциала людей третьего возраста

В статье раскрыта сущность социально-педагогической поддержки, определены условия, обеспечивающие ее эффективность по повышению качества жизни, проанализировано влияние социально-педагогической поддержки на восстановление жизненного потенциала людей третьего возраста.

Ключевые слова: геронтообразование, жизненный потенциал, качество жизни, люди третьего возраста, социально-педагогическая поддержка.

Oblyes I.I. Socio-pedagogical support of the life nennogo potential people of the third age

The article disclosed the nature of social and educational support, the conditions that ensure its effectiveness to improve the quality of life, the influence of social and educational support for livelihood restoration potential of people of the third age.

Key words: herontoosvita, vital capacity, the people of the third age, socio-pedagogical support and quality of life.